

A KÖNYVNYOMTATÁS ÉS KÖNYVDÍSZÍTÉS IPARMŰVÉSZETE.

CZAKÓ ELEMÉRTŐL.

(Második közlemény egy melléklettel és huszonöt szöveggéppel.)

Minden könyv, mint a XV. század előtti kéziratok, általában címnap nélkül jelent meg eleinte, többnyire csak »Incipit« szó jelezte a kezdetet, míg a tulajdonképeni cím, tartalomjegyzék, továbbá az íróra és nyomtatóra vonatkozó adat, a legutolsó lapon volt csoportosítva, melynek neve volt Explicit vagy Kolofon. A Kolofon rendesen diszebb, mint a többi lap, nem ritkán nyomása vörös és itt-ott nyomdász-czímerrel vagy jellel ellátva. A nyomdász is artisztikusan akarta kifejezni a könyvben kilétét s azt egy állandónak választott kis szimbólum vagy vonatkozás alkalmazásával vélte elérni. A nyomdásztól sokszor a könyv tulajdonosa sem akart elmaradni, könyvének táblájára művészek által tervezett exlibrist ragasztott. Továbbá eltanulták a kézírattól, hogy a hol

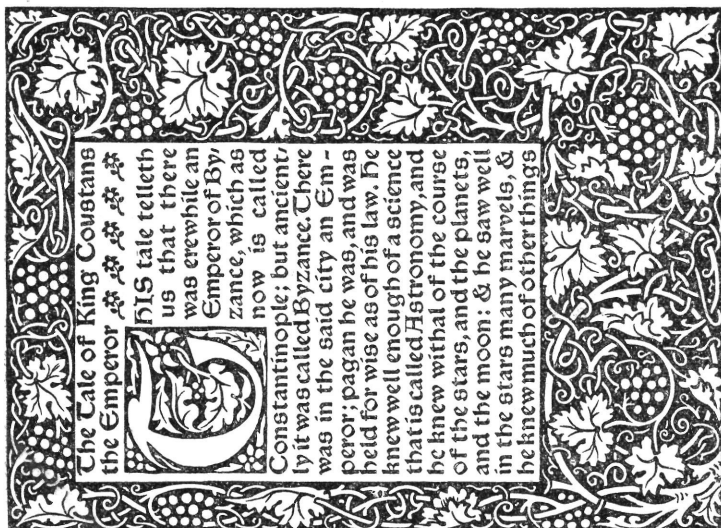
WALTER CRANE: EX-LIBRIS.

érdekes rész van vagy a hová sokszor kell ráfordítani, oda emlékeztetőül díszeket nyomjanak a könyvbe. Mindezek a fametszet művészetének fejlődésére nyújtottak alkalmat. Az első oldalra szedett és díszszel környezve megjelölt címnap 1480-ban Velen-czében látott napvilágot. És avval megindult egy hosszú sora az olasz címnapoknak, a melyeket még mindig sikerrel lehet tanulmányozni abból a szempontból, hogy egy felület diszítését miként kell művésziesen megoldani. Annyi művészi erő sohasem fog többet csoportosulni olyan egységesen a könyv előállításánál, sem annyi tapasztalat nem vár készen új találmányt, mint az olasz reneszánsz könyvnyomtatóinál.

Legtöbb rokonságot mutat Olaszországgal a francia könyv-diszítés. Első remekei voltak itt az úgynevezett »livres d'heures«, a melyekben már a fametszet egy tónusán utólag befestéssel próbáltak változatot létre hozni. Az írott és kézzel festett imakönyvek méltó versenytársai. Többnyire pergamentra nyomták. A »livres d'heures«-nél is a síkdíszítmény az uralkodó típus, melynek finomságát azzal fokozták, hogy a dúcokat fa helyett fémből metsztették, a mely által tisztább és szubtilisebb lenyomatok jöttek létre. Ez imakönyveknél a széldíszek gazdag motívumai igen tetszetősek, és a sötét háttér szépségüket csak emeli. Eredetileg mind úgy készültek, hogy színeket kapjanak. Egynéhány festett példány ismeretes is, melyeknél a színharmonia a miniatűr festészetre emlékeztet. Ezeknél az alapot aranyozás fedi. Franciaországban a XVI. század közepe táján a lyoni nyomdászok keleti díszítő elemeket is használnak s mint szöveteik mustráin, úgy a könyvdíszeken alkalmazott arabeszkük is messze földre kiterjedt hatásúak voltak.

Németországban egész más irányt vett épp a reneszánsz folytán a könyvdiszítés, mely sokban eltért olasz mintaképétől. Az első nyomdászati művekben a fametszet szintén sík jellegű volt és dekoratív hatásában kiváló. Maga DÜRER is néhány címnapnál és könyvdísznél a zsinórkötéshez hasonló síkékitményt használt, melyet nálunk sokan magyar reminiszczencziának próbálnak elismertetni, pedig ezek mintáját régi olasz rubrikátorok díszítő eleme képezte, eredete pedig Byzanczra mutat. A XVI. századdal Németországban azonban a fametszet és rézmetszet különös föllendülése köszöntött be és DÜRER további tevékenységével egy

új világ nyílt meg a művészek számára, megváltozott vele a világnézet és meg a sokszorosítható képek művészi színvonala.

WILLIAM MORRIS KÖNYVDÍSZE.

Dürer előhírnökei SCHONGAUER és kortársai már bizonyos szabad szellemben dolgoztak a reformációval felizgatott nép számára.

A német könyvdíszítés mesterei új csapáson indultak. Talán BURGKMAIR az egyetlen kivétel e tekintetben, nem számítva az előbb

említett Dürer-féle zsinórdiszszerű rajzokat. A többiek mind csatlakoztak Dürer fametszetének általános felfogásához, a melyben törülmetszett realizmus és nagy adag festői erő nyilatkozott meg. És nemcsak az illusztrációnál hódoltak e szellemnek, hanem a legegyszerűbb könyvdisz is e jegyben fogant. Kétségtelen, hogy Dürernek magának, kortársainak és utódainak illusztrációi jóval fölötte állnak azoknak, a miket az olaszok e tekintetben felmutattak; mégis dekoratív szempontból nem versenyezhetnek egy velencei vagy flórenczi mesterrel sem. Mert Dürerék önálló életre alkalmas képeket készítettek, melyek magukban nagy művészi alkotások, de mint a szöveg társai, kísérői vagy részei, szerepüknek meg nem felelnek. Nem alkalmazkodnak környezetükhöz, kiváló tulajdonságaiknál fogva túlszárnyalják ugyan, de nem olvadnak össze velök egységes egészzé. Már Hans HOLBEIN és iskolájának művészete s ornamentikája közelebb áll a könyv szelleméhez és azok mestereihez, az olaszokhoz. Holbein szellemes és ötletes rajzai kiválók, mint illusztrációk is. Haláltáncza technikailag és művészetileg a legtökéletesebb alkotás, a mit valaha fametszetbe készítettek. Holbeinnek különösen azon művei, a melyeket Bazelben alkotott, a könyvvel szorosabb vonatkozásban vannak, mint Dürer művészi szárnyalású fametszetei, a melyekből nagy szépségük daczára hiányzik a nyomtatáshoz való bensőbb kapcsolat. És Holbein más tekintetben is tudatában van annak, hogy mi az illusztrátor feladata. Művésziesen dolgozza fel a szöveg tartalmát, követi az író fantáziáját, nem másítja meg erőszakosan, de viszont mégsem azt adja elő illusztrációjával, a mit már szóval lenyomattak, a mit tehát a figyelmes olvasó elé tálalni fölösleges; széldíszzeiben azonban szabadon csapong ornamentális fantáziája és humora. Kezdbetűi, fejléczei, czímlapjai s nyomdászjelvényei, a melyeket rajzai után eredeti nagyságban metszett fába, méreteivel és karakterével kitünően illenek a nyomtatás betűihez.

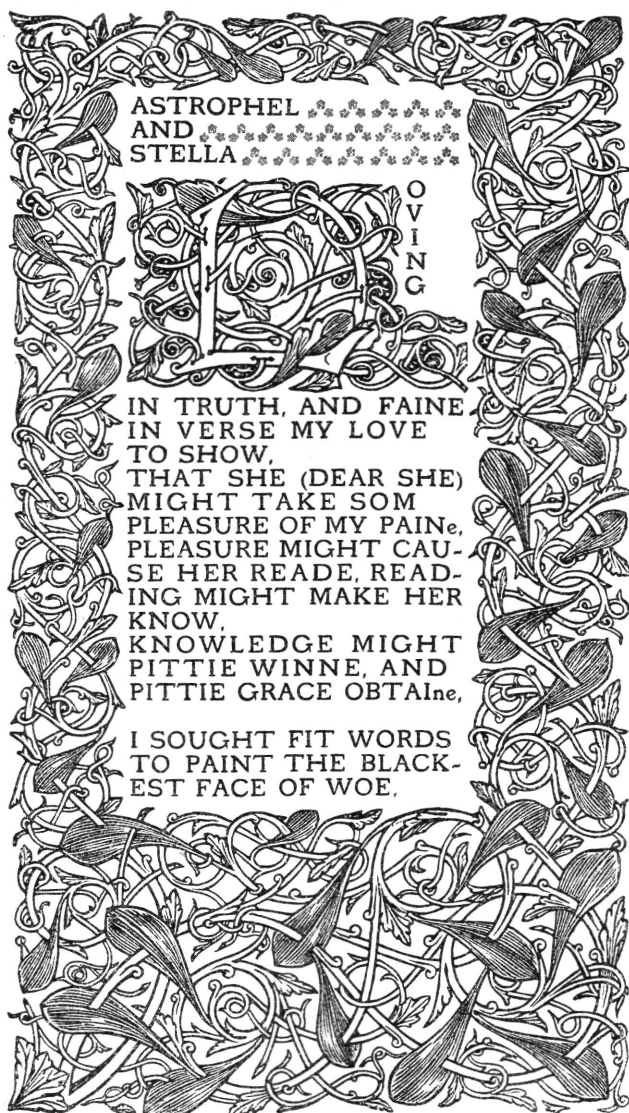
A mint látjuk, Németországban a könyvdisztítésben a szellem és a tartalom uralkodott, míg Olaszországban a forma. Az első kifejező, a második stilszerűbb. A német művészek illusztráltak, az olaszok dekoráltak. A kétféle felfogás egyesülése képezi a könyvdisz ideálját.

Úgy Német-, mint Olaszországban a XVI. század végén a mesterek után mesteremberek vették át a vésőt, a kik a nagy

reneszánsz művészek kincseit váltották csak apró pénzre s elége-
ltek a klasszikus világ plasztikus s architektonikus emlékein.

A mily gyors volt a sajtó hódítása, épp oly gyorsan hanyat-
lott a művészet a könyvekben. Száz év alatt fejlődött, virág-
zott és hervadt el. Oka ennek az új felfedezések, hódítások vol-
tak, a melyek mellett üzleti és kapzsi szellem hatotta át az embe-
reket. A reformáció aszkéta felfogása, a melylyel szembe helyezte
magát a reneszánsz alatt félig pogánynnyá vált katholicizmus-
sal, sem kedvezett a művészetnek. A nagy Pán birodalma rövid
ideig élt közösségben a keresztény világgal — hamar össze-
omlott. A klasszicizmus, mint a hogy az ismusokkal gyakran
megesik, fojtogató nyűgévé nőtte ki magát a könyvdísznek s a
művészi tartalom hanyatlása után a forma két századon át nem
engedett szóhoz jutni mást. Végre Franciaországban némi lendü-
let állott be a *barok* és *rokoko* arisztokratikus divatjának újszerű
díszítési módjával, főleg pedig a rézlap alkalmazásával. A réz-
metszet technikája már rég használatos, de inkább csak önálló
műlapoknál vették igénybe, ellenben a rézkarcz egyszerűbb elő-
állítási módjánál fogva hamarabb beférközött a könyvbe. Az új
eljárás bevétele újságnak újság volt, de magasabb művészi fejle-
ményt, különösen a dekoratív szempontot tekintve, nem jelentett.
Magában a technikában volt valami, a mi érdeket keltett, a mű-
vész közvetlen keze munkája képezte az alapját s a bársonyos
levonat még kisebb tehetség művénél sem nélkülözött egy bizo-
nyos gráciát. Eleinte csak magánosan, külön oldalra, előállított
műlapokat fűztek a könyvekhez, aztán már címlapokon is alkal-
mazták a rézkarczot, a mikor természetesen a felirat többnyire
benne foglaltatott a rajzban. Később szöveg közé nyomott fejlé-
czek, záró és más képek jöttek, a mi csak a nyomdász munká-
ját nehezíté, mert a rézlapok miatt minden könyvet kétszer kel-
lett a sajtón átjuttatni.

A rézmetszet és rézkarcz felvirágzása a dekoratív könyv-
dísz háttérbe szorítását jelentette. Az egyszerűbb eljárások stilsze-
rűbbek voltak. A rézlapon való sokszorosítás távolabb áll a nyom-
tatott betűtől, mint a fametszet. A lapok épségét és egységét
fenyegeti a két különböző felfogású művész és a két különböző
módszerű technika találkozása. Mig a régi fametszetek úgyszól-
ván testvérei voltak a betűknek, s ezen rokonsági köteléket soha-

CHARLES RICKETS: KÖNYVDÍSZ.

sem tagadhatták le; összhangjukat az is biztosítja, hogy egyszerre, egy tónussal lehet lenyomatukat venni. A rézlappal ellenben sohasem lehet igazodni a betűk karakteréhez.

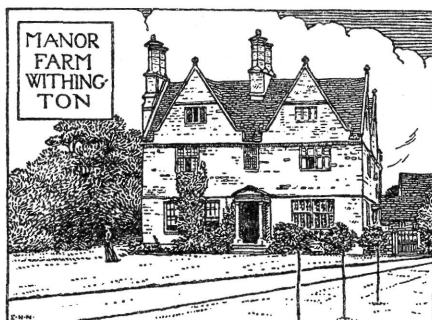
Csak a XVIII. századbeli francia művészeknek sikerült valahogy az ellentétet kiegyenlíteni s a festőiség ügyes előtérbe tolásával nyújtottak csak engesztelést a betűk stíljé ellen elkövetett vétkekért. A stílust-adó Lajosok (XIV, XV, XVI) alatt már Párisban sikerült nyomdásznak, rajzolónak, rézkarczolónak és metszőnek együtt a munkafelosztás és a technika különfélesége daczára is összhangzó műalkotást létrehozni. Természetesen ezt csak nagy áldozattal és WATTEAU vagy BOUCHER megvesztegető művészetével lehetett megcsinálni.

A *barok* és *rokoko*-korszakban Franciaországban a könyvdisz már csaknem túltengett. Vignetták alakos díszszel, keretek, fölül vagy alul jelképekkel füszerelve, kis és nagy egészoldalas illusztrációk igen kedveltek voltak.

A díszítés túlhalmozásának ellenére is azon-

ban határozott ízlést lehel e kornak minden könyve, bizonyosságára annak, hogy készítőik jól értettek mesterségükhöz, ha néha vissza is éltek vele. A szemközti oldalak egységes képet nyújtanak. A fejléc és a zárókép mindenkor számol a papiroldal szögletes alakjára; ha egyik oldalon kép foglal helyet, a másik oldal annak ellensúlyozására törekszik és mintegy kiegészíti vis-à-vis-ját.

Franciaországon kívül már e korban kezdték utánozni mindenben Franciaországot. Természetesen az itt divatos sokszoro-

NOTES UPON SOME OF THE DIFFERENCES BETWEEN ANCIENT & MODERN BUILDING.

HE question I have proposed to myself to consider is: How is it that ancient towns and villages are delightful and full of beauty, and that modern towns are, on the whole, ugly and uninteresting? By ancient I mean roughly speaking previous to the present century and more especially previous to the sixteenth century. And when I venture to speak of modern towns as ugly I do not mean that many modern towns do not possess one or more modern buildings which within certain limits are beautiful and interesting, but that on the whole modern towns are failures from the point of view of architectural interest and beauty.

54

E. H. NEW: ILLUSZTRÁCIÓ
THE QUEST CZ. MŰBŐL.

sító eljárás is sok utánpótlásra talált más országokban. De a nevesebb illusztrátorok — ha még oly művészek voltak is, mint CHODOWIECKI, HOGARTH — csak képeket készítettek és nem dekoratív könyvdiszizeket; mindenre gondoltak inkább, mint arra, hogy nyomtatott sorok közé lesznek alkotásaik ékelve, s a környezettel mitsem törődtek.

A rézlap-eljárásnál Európában ez időtájt úgy, a hogy a fametszet is megél valahogy az olcsóbb könyvekben. Sőt mint nyomdász nagyobb jelentőségre tesz szert. Általában a barok és rokoko korszakában a nyomdák ékítményei megsaporodnak, de csak a Párisban készültek tartalmazzak ízlést közölők, a németországbeli betűöntődékeknek rokoko vagy barokk elnevezés alatt világga bocsájtott e nemű alkotásai többnyire hitványak és nehézkesek. A *magyarországi* könyvdiszítés is ugyanazokat a változatokat mutatja, mint a külföldnek e nemű áramlatai. Csak talán késve lép mintaképeinek nyomába; míg a hullámgyűrűk hazánkig tágultak, idő telt bele s a hullám ereje is lankadt.

Persze általános mértéket alkalmazva az első magyar könyvdiszizekre, azt kell mondanunk, hogy nem felelnek meg mindenben a művészet kánonának és kinyomozható idegen hatás alatt keletkeztek. De azokat mégsem nézhetjük olyan szemmel, mint a minővel a történeti ereklýéket szokás. Lehetetlen meg nem becsülnünk azokat a törekvéseket, a mivel a XVI. század magyar nyomdász-művészei, eszköz és előtanulmány hiányának ellenére, a szépség ideálját próbálják megközelíteni. A könyvillusztrációban benne van az egész gondolkozási kör, melyben az emberek képzelete mozgott. Megelevenednek a címlapok, kezdőbetűk és a jobbára ötvösöktől eltanult vagy kölcsönzött záróornamentek finom vonalaikkal. Találkozunk a hősök, nymfák, amorettek mellett Ádám és Éva némi anatómiai tudással megrajzolt aktjaival. Herkules és az oroszlánál küzdő Sámson, Zeus és a szenvedő Istenember váltakozva lép képzeletük elé minden diszharmónia nélkül. S a tisztán dekoratív megoldásokban is fölleljük a stilizált akantuszt, a klasszikus delfint a magyaros »bokrvirággal«, melynek elemei a rózsa, szegfű és tulipánt.

Áttekinteni bajos a hazai könyvornamentika mestereinek tevékenységén, mivel a rávonatkozó adatok átkutatása iránt eddig nem sok történt. Pedig voltak érdemes férfaink. HONTER, mint

fametsző-művész is nagy, Bazelben tanulta a technikát és Holbein szelleme felcsillámlik nála. Már az új-szigeti nyomda STRUTTIUS nevű képiro legénye, a ki a bécsi Syngreniustól beszerzett nyomdakészletet pótolta egypár metszettel, nem volt egyéb mesterembernél. Strutius fölött magasan áll a Heltai-nyomda névtelen metszője; fejléceinél az erdélyi zománcz-technika ornamentumai is szerepelnek. G. C. mester a vándor nyomdászok rendjéhez tartozott, mint HOFFHALTER Rafael, monogrammjával sok kolozsvári, bártfai népies nyomdatermék fametszeténél találkozunk. Hoffhalternek halálát is egynémely fametszet okozta, művészetét a szentháromság kigúnyolására használván, a miért 1568-ban kivégeztetett. Igen sok könyvdisz maradt fenn e korból a magyar könyvekben, a melynek eredete a niello-lenyomatra emlékeztető ötvös »példametszés«-re vall. Ezek reneszánsz formák, némi keleti pongyolasággal közölve.

A XVII. században a politikai érdekek harcza hazánkban annyira háttérbe szorította a szellemi élet fejlődését, hogy a nyomdászat ancillája, a sokszorosító művészet, nem hogy mélyebb gyökeret vert volna, de kis ágacskákat is alig birt zavartalanul hajtani. A felső-magyarországi városokban lendült fel csak némileg a művészi és műipari élet, de olyan központok ott sem keletkeztek, a hol a tömeges gyakorlat folytán a könyvdiszítésben talán iskolát különböztethetnénk meg. A rézmetszet művelői jutottak legnagyobb elismeréshez; közülök EISENBERG, HIBNER nem egy sikerült munkát alkottak. Mint egyetlen kiváló fametsző illusztrátor, e korból említendő az eperjesi kántor, BUBENKA Jónás. Az Orbis pictusa pontos és világos felfogású rajza szenzációs sikert biztosított Commenius könyvének, a melyről külföldön, Nürnbergben, még 1708-ban is utánzatot metszettek.

A XVIII. században Magyarországon elérkezett a rézmetszet és rézkarcz általános divatja. A nagyszombati disszertációk és naptárak mellékleteként virágzott különösen. Később Pozsony és Pest is kedvenz tartózkodási helye lett a rézlapon sokszorosító művészeknek. Mindezek jóval nagyobb művészetet fejtettek ki, mint elődeik, de külföldi kortársaikhoz hasonlóan a könyvdiszítés dekoratív szempontját egészen figyelmen kívül hagyták.

Mint már a XVIII. században, úgy a XIX. században is a hazai könyvdiszítés történeti része bővül, nem tart vele arányt

azonban a művészi qualitás. A legeslegújabb időkig csak szórványosan felbukkanó tehetségek feleltek meg azon feladatnak, a melyet a könyvdiszítés iparművészeti törvényei szabnak meg. A múlt század, a végét kivéve, e tekintetben is az utánzók százada volt, egymást váltották fel benne letűnt századok stíljei. A könyvdiszerek régi minták értelmetlen összekeveréséből állottak. Intarsia, delfinek, gyümölcskétegek, kartusok stb., csak úgy hemzsegek minden vonatkozás nélkül. Sőt az építészeti ékitményeknek is nagy szerep jutott. A czimlapokon görög csarnokok, gótikus kapuk és főleg reneszánsz szörnyetegek épültek, a melyeknek művészietlen volta ijesztő például szolgálhat minden időknek.

E korban különben külföldön is a nyomdák üzletemberek kezébe kerülnek, felszereléseiket pedig gyárosok eszközlik. Mi sem természetesebb, mint hogy ily körülmények között a művészet jár legmostohábban. Tulajdonképen már ott vesztett a művészet, a hol az első gép legyőzte a kézimunkát, tehát mindjárt a nyomtatás feltalálásánál; még inkább csökkent a könyvdiszítés niveauja akkor, mikor már a gépet is gép, azaz a gyár látja el. A betűket, az ékitményeket, a dűczokat mind máshol és mások készítik, egyik helyen sincsenek figyelemmel a másíknak munkájára, úgy, hogy már maga a nagy munkamegosztás miatt is alig lehet egységet hozni a könyvbe.

Az illusztráció technikája XIX. század közepén is még a rézlapról való sokszorítás volt, csak mellékesen érvényesült itt-ott a fametszet. Az angol BEWICK után azonban, különösen a német RICHTER és MENZEL, a népies könyveken kívül a kényesebb izlésűek számára készült könyvekbe is beviszik a fametszetet, csak hogy nem az első vonalas fametszetek modorában, hanem a rézmetszetet utánzó formában, a melyek realisztikusak, festőiesek, de egy cseppet sem dekoratívak. Legnagyobb sikereket ez irányban Gustave DORÉ ért el. Nála a fametsző festővé vált és ezzel maga magát tagadta meg. Tónusokat alkalmazott, a fény és árnyék játékával hajhászta a hatásokat. Szóval tulajdonképeni karakterével keveredett ellentmondásba. A technikán tett erőszak azonban megbosszúlja magát mindig, a fametszet is mesterséggé süllyedt, mióta természetes kifejezési nyelvét és technikájából származó stílusát elvetette magától. A művészek rajzolniak s a fametsző csak azt utánozza vésőjével, a maga egyéniségéből

mit sem adhat hozzá, legfeljebb ha annyira viheti mint egy virtuóz a zenében, a ki mások szerzeményeit adja elő. A kegyelemdőfést aztán a fotomechanikai eljárások adják meg.

Az újabb időben a mechanikus sokszorosítási módok a régi technikákat majdnem végelpusztulással fenyegetik. A fotomechanikai eljárások oly nagy használatnak örvendenek, hogy a könyvdiszítésnél már a fametszet és rézkarcz alig játszik szerepet. Sokan vannak, akik ebből a művészet hanyatlását jósolják. Pedig nincs azért igazuk. Helyzetök hasonlatos az ötszáz év előtti kézirat-kedvelőkéhez, a kik rémülve hallották, hogy egy nap alatt a sajtóval többet lehet nyomni, mint a mennyit egy ember éveken át írni képes. És ime, a nyomdászattal nem semmisült meg a scriptorok, rubrikátorok és illusztrátorok művészete, hanem észrevétlenül átfomalódott a nyomdász, a betűkészítő, s a fa- és rézmetsző művészetévé. Ugyanevvel a jellenséggel állunk szemben most, a betűt öntődében készítik, gyárilag, az illusztrációkat mechanikai eljárásokkal s a szedést is ide s tova gép eszközli; mindezek azonban nem okozzák vesztét a művészetnek.

Az a rézmetszet, rézkarcz és fametszet (hozzávéve még a modern művészi litográfiát), a mely nemcsak mint technika akar életben maradni, hanem azért, hogy közvetlenül közvetíthesse valamely művész egységes fölfogását, temperamentumát és gondolatát, mindig élni fog és elismerésre számíthat. A fotomechanikai eljárásokkal pedig úgy lesz, mint az első sokszorosítási technikánál volt, maguk a művészek tanulják ki és használják fel előnyeit.

A művészeknek a kimaratott czinkdúc a legnagyobb szabadságot engedi. Vele ecset, toll, irón és kréta műve egyenlő hűséggel reprodukálható. S a fotografálás folytán a méretek sem jönnek számításba. Továbbá az új eljárásoknál az eredeti alkotás megmarad, nem úgy, mint a fametszetenél, a hol a fa kivájásakor megsemmisült a rárajzolt kép. A fotomechanikai eljárások diadala azonban főként azoknak olcsósága miatt következett be.

A könyvillusztráció megújításának mechanikai föltételein dolgozott minden nemzet új reprodukáló eljárásának feltalálója, a művészeti impulzus azonban tisztán angol földről indult ki. A könyvdiszítés művészete újra éledését a múlt század második felében bekövetkezett praerafaelita művészek mozgalmának köszön-

heti. Maguk a nagy mesterek: ROSETTI, Burne JONES stb. sem vetették meg az illusztrálásnak népszerűsége vezető útját. Hozzá még RUSKIN és MORRIS irodalmi agitációja műszerető közönséget nevelt, melynek folytán a nyomdásznak és kiadónak is fejlettebb izléshez kellett igazodnia. Ez időtől fogva PENNELL szerint sokkal több modern illusztrátora van Angliának, mint a mennyi összevéve élt valaha az egész világon. A nagy művészi hatás kiáradt Európára és Amerikára is, s a könyvdísz modern mintaképe az angol könyvdísz lett. A sok Magazine, Review-kat nem említve, csak a Studio maga elég lett volna elhinteni a magot.

A legdekoratívabb illusztrátor Angliában Walter CRANE. Már több mint harmincz éve, hogy e festő-poéta a gyermekek számára kezdett mesés és dalos könyveket rajzolni.

Crane ellentétben a XIX. század művészietlen illusztrátorai-
val, a kik a mesék, mondák és gyermekversikék mellé tarka, de haszontalan képeket ütöttek össze, a melylyel a legjobb esetben is csak a szöveg alá voltak erősen rendelve s inkább zavart okoztak, mintsem magyarázták volna a gyermeki fantáziának a regevilág alakjait és jeleneteit; Crane jól átgondolt részletességgel, sokszor talán felvett naivsággal, de mindig egy meseíró találékonyságával, új ötletekkel fűszerezve a gyermek szeme előtt a szöveg társává, kiegészítőjévé, sőt vezetőjévé növi ki magát rajzaival. »Flora's Feast« és »Floral Fantasy« újkori virág mythológiájában átvarázsolja az embereket virágokká s a virágokat személyekké, a valószínűség oly látszatával, hogy a hihetlent is elhisszük neki és a csodás képzelet alkotásai egy naiv poéta-
lélek természetes megnyilatkozásaiként hatnak.

Sokan szeretik hangsúlyozni, hogy Crane, a honnét csak lehet, mindenünnét tanul. A praerafaelistáktól, Dürertől, japánoktól stb. Hivatásos műkritikusok eldöntötték, hogy ő nagy alkotásaiban igen kicsiny. Épp tanulmányainak tudjuk be azt, hogy kis alkotásaiban a mi szempontunkból óriássá nő a vonalak troubadourja.

Minden illusztrált könyve egy egységes műalkotás, befejezett és kerekded egész. A hol nem szorúl a szöveg képre, ott is egy széldísz, egy fejléczet vagy inicziálet alkalmaz, a mely összekapcsolja a lapokat s a művészi hangulatból nem engedi kizökkenni az olvasót. A czimlaptól a záróvignettáig minden érdekes és értelmes nála. Nincs elvetni való fölöslegesség, sem pótlandó hiányos-

ság. A szoros összefüggés és harmonia azonban nemcsak a szöveg és képek közt van meg, hanem kiterjed a borítékre s könyvtáblára is.

Crane körül egész iskola képződött. Tanítványainak egy része csak a modorát utánozta, más része azonban a mesternél is több tartalmat tudott előadni a formában. Nevezetesebbek Kate GREENAWAY és Anning BELL. Ez utóbbi köztük a legmodernebb.

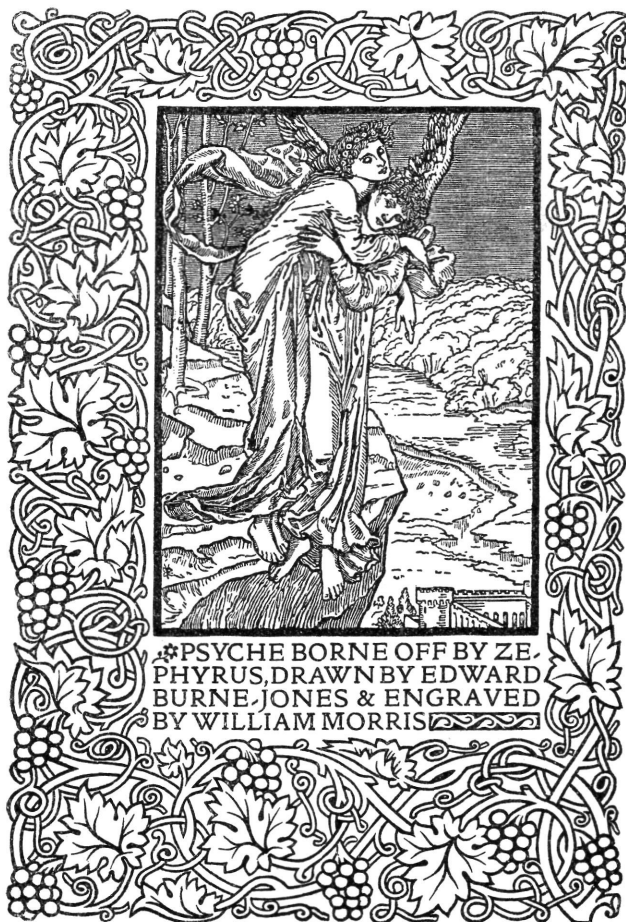
Egy másik csoportja az angol művészeknek szintén közös felfogás szerint alkotja illusztrációit, a melyhez mintaképül kizárólag a XV. és XVI. századbeli olasz fametszeteket vesz. Walter Crane-éktől ezek annyiban különböznek, hogy nem olvasztanak föl magukba oly sok oldalról jövő behatást, hanem mintaképeikhez hűen, kevés eszközzel törekszenek hatásra, keresik a fametszetszerű erőteljes vonalakat, árnyékolást és távlatot pedig majdnem seholsem alkalmaznak. Szerencsés és gazdag ornamentumaik az ily módon előállított illusztrációval harmonikusan olvadnak a nyomtatással össze.

Ennek az archaizáló csoportnak a működése Morris tevékenységével van legszorosabb kapcsolatban. A KELMSCOTT PRESS-

ANNING BELL: ILLUSZTRÁCIÓ A
BANBURY GROSS SERIOS CZ. MŰBŐL.

ben egyesültek, a melyet Morris nemzetgazdász, költő és művész egyénisége alkotott és tartott fenn. A kiváló gonddal nyomott művek, a melyek e nyomdában készültek, kézisajtó termékei s csak számozott és korlátolt példányban jelentek meg. Legmonu-

WILLIAM MORRIS ÉS EDWARD BURNE-JONES.
KÖNYVDÍSZ ÉS ILLUSZTRÁCIÓ.

mentálisabb kiadványai a Kelmscott Pressnek Shakespeare költeményei, More Utopiája és Chaucer ívrét nagyságú kiadása, a mely BURNE JONES rajzaival látott napvilágot. Az illusztrációk itt az

emberi lélek mély érzelmeit tükröztetik vissza, árnyszerű ábrázolásban, régi formákban és szándékos naivitással előadva. Tartalmi és stilszerűségi szempontból ezek a művészek magasan Crane-ék fölött állanak. Ámbár maga Crane is egy ideig hozzájuk szegődött, de azok közt a korlátok közt nem tudott oly nagygyá válni mint Burne Jones-ék.

A. GASKIN: ILLUSZTRÁCIÓ A THE GOOD KING
VENCESLAUS CZ. MŰBŐL.

Morris nyomdászati elvei az első alkotások legjelesebbjeiből és a kéziratokból vannak levonva. Nála a szemközti oldalak összefüggése is hangsúlyozva van. A szedés és díszítés a párok arányos elhelyezésére való tekintettel készül. A széldíszek alkalmazásánál tovább megy figyelmességében, a felső és középső szalagot mindig vékonyabban tartja, a két külső és alsó széldísz

rendesen szélesebb, hogy a könyvettartó kéz a nyomtatott betűkből ne takarjon el semmit. Vagy ha a díszszel nem, akkor szélesebb margó hagyásával érvényesíti a czélszerűségi elvet. Más tekintetekben is szerkezeti módon eszközli a díszítést Morris, nála a belső szükséglet, a hasznosság jelöli ki az ékítés helyét, nagyságát és karakterét.

LAURENCE HOUSMANN:
ILLUSZTRÁCIÓ A GOBLIN
MARKET CZ. MŰBŐL.

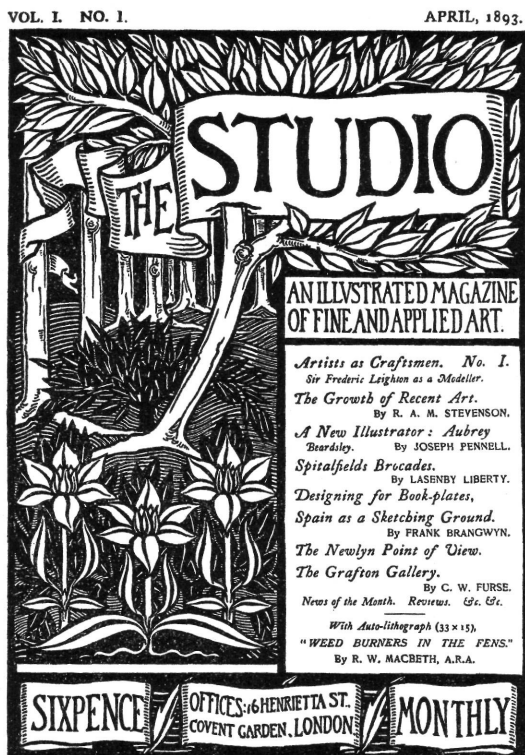

LAURENCE HOUSMANN: ILLUSZTRÁ-
CIÓ A FARM IN FAIRYLAND
CZ. MŰBŐL.

Burne Jonesnak kiválóbb művésztársai Laurence HOUSMANN, Selwyn IMAGE s követői közül legtöbbször a birminghami illusztrálóiskolából kerültek ki, a kik közül nem egy, a régi fametszet modorában, egyéniségüktől áthatott művészi alkotást produkál (Gaskin, Bradley, Mason).

A Walter Crane és Burne Jones csoportján kívül még egy főbb irányát különböztetjük meg a modern angol illusztrátorok-

nak. Az utolsó években ugyanis a Britt szigeteken Botticelli szel-
leme adott találkozót Hokusainak. A kora reneszánsz naiv kife-
jezési módja, a melybe misztikus és szimbolikus vonást is lehet
beletenni egyszerre, egyesül a japánok üde dekoratív felfogásával,
a melynek megoldása már naturalisztikusabb alapon nyugszik.
Ez irány legjellegzetesebb képviselője Aubrey BEARDSLEY.

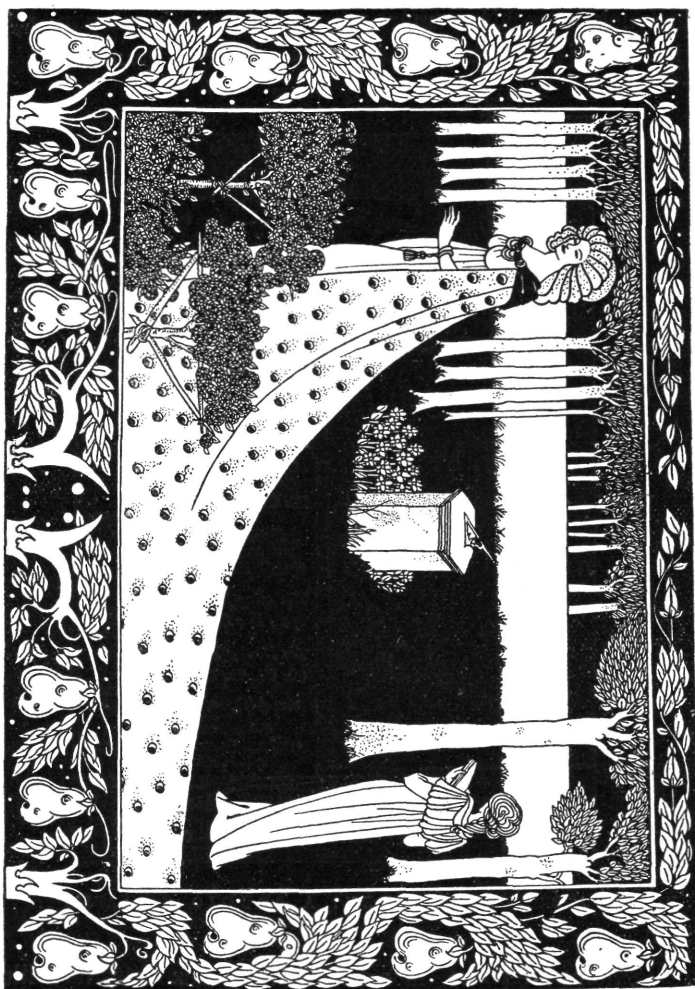

AUBREY BEARDSLEY: A STUDIO CZÍMLAPJA.

»Salome« és »Le Morte d'Arthur«-hoz készített illusztrá-
cziói különösen Franciaországban és Amerikában szerettek neki
sok elismerést és híveket. Szenzációs fekete és fehér foltjai, a
mikkel magát kifejezni szokta, a dekadens művészet igazi példái.
De az nem a kimerült dekadencia, hanem gazdag képzeletkörü
nyugtalanító, ötletes és sokszor humoros művészet. Beardsley

könyvdíszzei a legbensőbb harmoniával simulnak a szöveghez, még a motívumokat is a tartalomból veszi, mely néha fantasztikus és groteszk, de mindig eredeti és rekeszes zománcznak vagy

AUBREY BEARDSLEY: NOCTE D'ARTHUR CZ. MŰRŐL.

intarsziának is igen jól fel lehetne használni, a mi a síkdíszítő jellegét bizonyítja.

A japánosok, a kik az illusztrációikkal Nietzsche szellemére emlékeztetnek, igen felszaporodtak. The Dial, The Savoy, The

Quarto című lapjaikkal széleskörű közönséget hódítottak maguknak. Beardsley-n kívül legnagyobb művészetet fejtenek ki ez irányban William NICHOLSON, SHANNON, RICKETS, SUMNER és ROBINSON.

Amerika a könyvdiszítés terén egészen angol hatás alatt

AUBREY BEARDSLEY: SALOME CZ. MŰBŐL.

áll. Legnagyobb hírnévre tett szert művészeik közül az irodalommal is foglalkozó PENNELL és Elihu VEDDER, a ki dekoratív ábrázolási módjával és eredetiségével az előbbit is fölülmúlja. Vedder szokta rajzolni a Century Magazine címlapjait, klasszikus példái az

Az Athenaeum nyomása.

W. NICHOLSON »AN ALPHABET« CZIMŰ MŰVÉBŐL.

amerikai címnapoknak, a melyben betű és díszítés szerves egészet képez. Howard PYLE és Will. H. BRADLEY is izmos illusztráló tehetségek.

Az amerikaiakon kívül az angol könyvdíszítés főleg Belgiumban és Hollandiában serkentett sok rokonfelfogású művészt munkára. A brüsszeli RYSELBERGHE Almanachja, Fernand KHNOFF illusztrációi a legnagyobb angol illusztrátorok munkáinak méltó társai.

AUBREY BEARDSLEY MORTE
D'ARTHUR CZ. MŰBŐL.

Németországban is észlelhető az angol irány szellemében pezsdülő művészet. A hatás főleg abban nyilvánul, hogy maguknak a német művészeknek a figyelmét visszafordította az elődjeik nagy alkotásaira. — Joseph SATTLER, Otto HUPF, SEITZ, Franz STUCK illusztratív munkássága úgy tűnik fel, mintha a régi német fametszők művészete állna előttünk eredeti tehetségek által modernizálva.

Egy másik része a német művészeknek a Biedermeyer-stílus ellen felvett harcz közben egy nagy mértékben dekoratív könyvdíszítési

módot alakított ki, mely bár még kiforratlan, de máris eleven-ségével és modernségével a klasszikusabb természetű angol könyv-illusztráció fürge versenytársát képezi.

Eredetileg az új német irány a müncheni szecsesszióból bontakozott ki. A plakátstílus láza, felbuzdulva a falon elért nagy sikereken, elfogta a művészeket más irányú működéseik közben is. A müncheni Jugend és Simplicissimus című lapok népszerű-

ségre vezették az általuk kívül-belül használt világító színek és széles vonások kultuszát, a melynél minden részletkérdés eltörpül az erős stilizálás uralmával szemben. Első fázisában is már ez a modor sok hívet szerzett magának. De gyöngesége hamar

CHARLES ROBINSON: ILLUSZTRÁCIÓ A KING LONGBEARD
CZ. MŰBŐL.

kitűnt, kis alakú könyvekbe nagy arányokhoz való stílus nem illik. Továbbá az egész irányt veszélyezteteti az a sok komolytalan művész és dilettáns, a kik oly tömegesen esküdnek a szecsesszió zászlaja alá azon jelszóval, hogy: »a kinevettetés árán is erede-

tinek kell lenni» s csak úgy ontják a különös és furesza könyvdíszeket.

A komolyabb tehetségek mérsékelt irányban fejlesztik a szecsessziót. A címlap megmarad kis-plakátnak, a mivel már a kirakatban figyelmet hívhatni fel a műre, de a belső művészi dísz és az illusztráció ugyanazokkal az elvekkel, csak hogy kisebb mederbe szorítva alkalmazkodik a könyvnyomtatás stílusához. E modern ízlés legművészeibb képviselői: Melichar LECHTER,

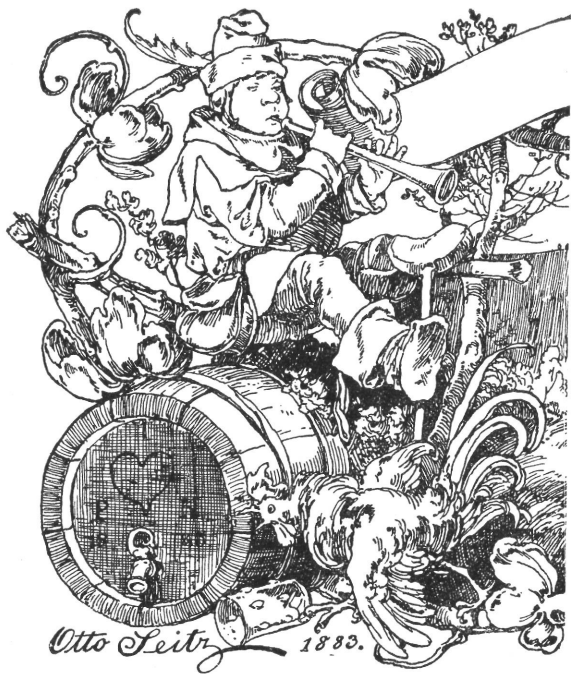

W. NICHOLSON: LONDON TYPES CZ. MŰVÉBŐL.

VOGELER, Peter BEHRENS, KLINGER, ECKMANN, FIDUS stb. Lapjaik a Jugenden kívül az Insel és Pan.

Egyik alcsoportját a német szecsesszióknak a bécsi modern illusztrátorok képezik, Kolo MOSER, OLBRICH, KLIMT, akik különösen a Ver Sacrum című lap köré csoportosulnak.

A francziák a könyvdísznél semmi biztos alapra nem támaszkodnak s az illusztrációt, csak mint a fényűzés egy nemét fogják fel. Még a japán befolyást sem dolgozták meg eléggé; igen

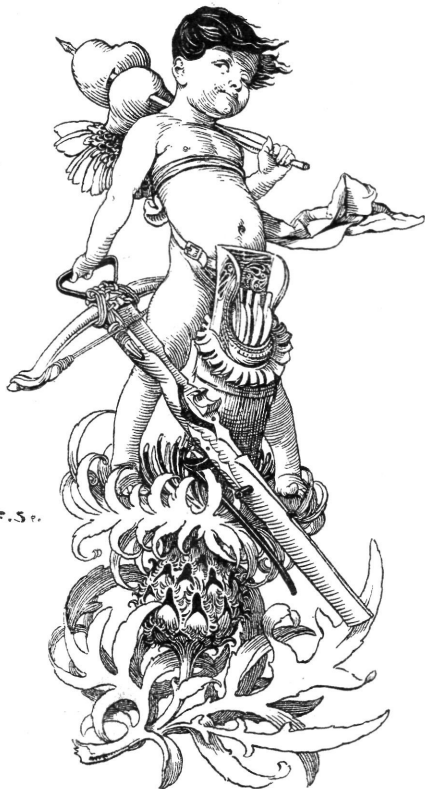

O. SEITZ: KÖNYVDÍSZ.

WILLIAM NICHOLSON: ÖNARCKÉPE
ÁBÉCZÉS KÖNYVÉBŐL.

sokat merítenek belőle, de a leglényegesebb szépségek átültetése még nem sikerült. Az olyan »objets d'art«-okat lapozgatva, mint MUCHA *Princesse Ilsés*, GRASSET *Quatre fils d'Aymon*, JEROME DOUCET *Contes de Haute-Lisse*, OCTAVE UZANNE *Nouvelle Bibliopolis* (a mely kizárólag a könyvdísz kedvéért szerkesztődött) és más hasonló kiadványokat, csodálkozunk kell azok egyoldalúságain.

FRANZ STUCK: KÖNYVDÍSZ.

Az illusztratív rész gazdagsága mellett a nyomás, betűk, kötés, papír, szóval a könyv művészi hatásának többi eszközei végtelen elhanyagoltságot árulnak el. Grasset *Quatre fils d'Aymon*hoz készült illusztrációja tudományos archaeológián alapszik, a poétikus érzés szerencsésen van belevegyítve és egy-egy oldal kompozíciója mintaszerűnek mondható, mindezek dacára összhatása nem kielégítő, a sovány típusú betűkhöz a rajz alkalmazása nehézkes, a szedés vizenyős voltát pedig a színezés túlkibálja. Franciaországban ez idő szerint még nincs meg a könyvdíszítés iparművészete, csak művészek vannak, a kik illusztrálás-sal foglalkoznak.

Magyarországra áttérve, szomorúan tapasztaljuk, hogy nálunk ma még elegendő művészi erő sincs lekötve a könyv díszítéséhez. A kik foglalkoznak vele, azt csak mellékesen teszik és jobbára vázlatokat vagy monumentális alkotások morzsáiból nyújtanak. Hiányzanak a művészeket serkentő és fizető vállalatok. Illusztrált folyóiratok nélkül nincs alkalma a művészeknek tehet-

HOW PAN LEFT HIS SINGING FOR LOVE OF THE FAIR MAID SYRINX WHO HAVING SCORN OF HIS LOVE FLEES FROM HIM TILL FOR WEARINESS SHE SINKS INTO A GROVE OF REEDS AND SO VANISHES INTO THEIR WATERY SHADE WHEREFORE PAN IN REMEMBRANCE OF HER INVENTS AN ORGAN OF REEDS WHOSE MUSIC IS FILLED WITH HER PLAINTIVE VOICE AND SONGS.

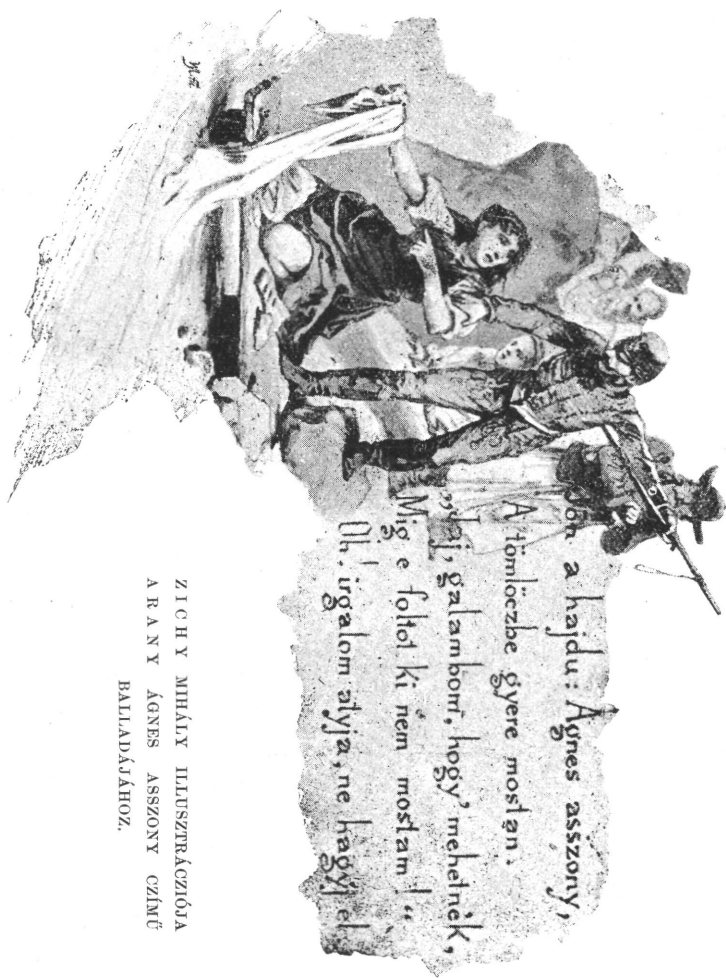
THE GENERAL OF THE METHYMNÆANS, when he had born off to Sea about ten Stadium's, would refresh, after the Incursion and plunder, his wearied and Sea sick Souldiers. Coming up therefore to a Promontore which ran into the Sea, winding it self into a half Moon, within which the Sea made a calmer station then in a Port; in this place, when he had cast anchor lest the Rusticks should mischieve him from the Land, he permitted them securely to rant and be Joviall, as in peace. The Methymnaeans (because of this direption they abounded with all things) feasted, carows'd and danc'd, and celebrated victorials. But the day being now spent, and their mirth protracted to the night, on a suddain all the Land seem'd to be on a light fire; then, anon, their ears were struck with an impetuous clattering of Oars, as if a great Navy were a coming; some cryed out, The General must arm, others call'd to have it done; here some thought they were wounded, there others saw the shapes of bleeding, falling, dying men.

41

A

RICKETS ÉS SHANNON: ILLUSZTRÁCIÓ A DAPHNIS AND
CLOE CZ. MŰBÖL.

ségüket az illusztrálásban csiszolni, anélkül azt az időt, a mit könyvdíszek tervezésére fordítanak, csak elfecsérlik. A művészileg illusztrált lapokban ismerkednek meg egymással a költő, a közönség, a rajzoló, nyomdász és kiadó s csak ezek barátkozása

ZICHY MIHÁLY ILLUSZTRÁCIÓJA
ARANY ÁGNES ASSZONY CÍMŰ
BALLADÁJÁHOZ.

után lehet csak szó a könyvnyomtatás és könyvdíszítés iparművészetéről.

Előnyösen ismert neveink már is vannak azért e téren, HÁRY, HEGEDŰS, GARAY, DÖRRE, NEOGRÁDY, KIMNACH, GORÓ, MÜHLBECK,

CSERNA, PATAKY stb. De tehetségüknek még nem jutott elég tér, valamint még soknak nem, a kik pedig már itt-ott sok biztató reménnyel kísérleteztek.

Egyedül ZICHY birt a tökéletes alkotás magaslatára emelkedni. Elragadó ábrázolási módjáról, erős realizmusáról, gazdag képzelőerejéről és bravúros technikájáról nem szólva csak azt a benső kapcsolatot állítjuk mintaképül, mely pl. Arany balladájánál a kép és a szöveg közt mutatkozik. Az illusztrátor itt költő-társ És a művész az egységességet a tartalmon kívül a külső megjelenési formára is kiterjeszti; érezte, hogy rajza nem alkalmazható a nyomtatás stílusához, s azért írta le mindjárt maga a szöveget öreges betűvel hozzá. Ahol pedig ezt nem tehette — az Ember Tragédiájánál — nem illusztrációt ad, hanem mellékletként kísérelőképet.

A magyar illusztrátorok helyes irányú munkálkodását az első képes Petőfi-kiadásnál és az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben című műnél leljük fel először. Azóta azokon kívül körülbelül az a divat kapott lábra, hogy valamint az első illusztrációk az olvasni

nem tudók kedvéért készültek, úgy a mostaniak az olvasni nem akarók számára. Az illusztrálás abban a fokban történik csak, a mennyi egy olyan személyt kielégíthet, a ki csak átlapozza a könyvet. A mi festőink közül sokan számítanak erre és jóformán maguk sem hatolnak a szöveg mélyére. Sajnos, ezt látjuk nemcsak az alkalmi sajtótermékeknél, vagy úgynevezett »ajándék-irodalomnál«, hanem nagy íróink diszkiadásainál is sokszor. Azt hisszük, a most alakult Grafikai Egyesület tevékenysége üdvös hatással lesz a jövőben a könyvdiszítés fejlődésére.

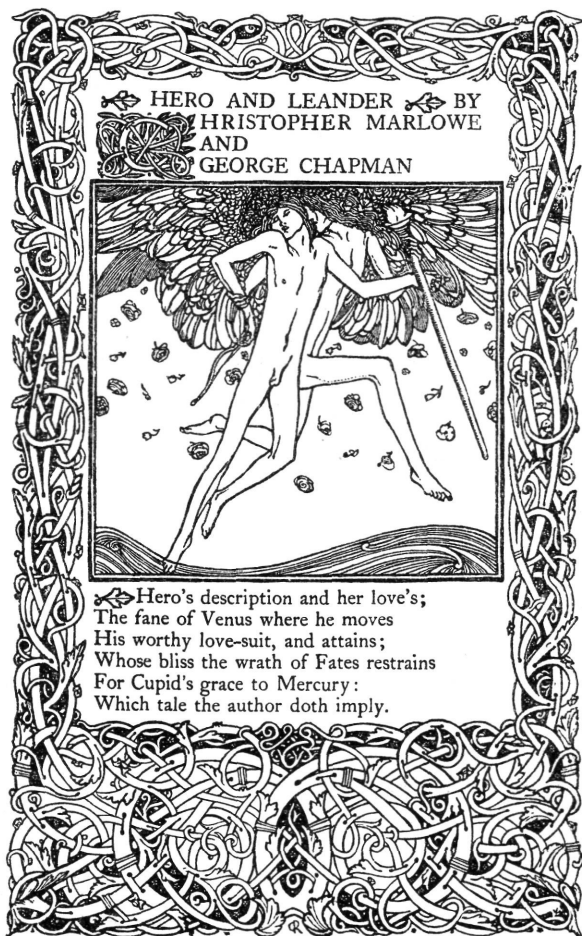
THE HOLY WELL.

As it fell out on one May morning,
And upon one bright holiday,
Sweet Jesus asked of his dear Mother
If he mught go to play.

To play to play sweet Jesus shall go,
And to play pray get you gone,
And let me hear of no complaint
At night when you come home.

C. M. GERE: ILLUSZTRÁCIÓ A BOOK
OF PICTURED CAROLS CZ. MŰBŐL.

Külön említést érdemelnek stilszerűségükért és ízlést terjesztő hatásukért a Magyar Iparművészet, Magyar Történeti Életrajzok és Magyar Műkincsek című kiadványok, melyek bár szak-

RICKETS ÉS SHANNON: HERO AND LEANDER
CZ. MŰ CZÍMLAPJA.

emberek számára készülnek, de a régi és modern magyar illusztratív anyag közlésével legtanulságosabb kincsestárai a magyar könyvdíszítésnek.

Ha visszapillantunk az illusztráció röviden érintett technikai fejlődésére, látjuk, hogy a könyvnyomtatásnál először a fametszet játszik szerepet, majd pedig a rézlap. Mindkét technikánál a szöveget kísérő kép vonalas ábrázolással állíttatik elő. A XVIII. század óta azonban egy újabb irány észlelhető a grafikai művészetekben, t. i. a vonalak helyett a tónusokban való kifejezési módra való törekvés, mely kezdődött az aquatinta eljáráson és legújabb fejlődésében a modern litografiában nyeri betetőzését. A fametszet levelei e közben karakterét és tónusos fametszetté válik, a melynek divatja mellett azonban a fotomechanikai sokszorosítási módok diadalmasan vonulnak be a nyomtatott könyvbe, hűen visszaadván vonalas, tónusos, sőt színes kompozíciókat is.

Tagadhatatlan, hogy ez az óriási fejlődése a sokszorosítási technikáknak a tudomány és a kultúra szempontjából méltán vetekszik magával a könyvnyomtatás találmányával, kérdés azonban, hogy művészetileg is haladást jelent-e?

A mindenféle ábrázolásoknak könnyű szerrel való reprodukálásának előnye nem mindig előnye egyszersmind a grafikai művészeteknek is. Az ösztinteség rovására sokszor előtérbe lép a surrogatum. A fejlettség mellett nagy a kísértés arra, hogy a technikák elrejtessenek. Épp azért a művészetnek a modern sokszorosítási eljárások mellett az felel meg, ha a technika a saját karakterét domborítja ki, pl. elvetendő minden könyvnél az a sokszorosítási ügyeskedés, melynél úgy néz ki az illusztráció, mintha

MARY NEVILLE: CZÍMLAP ANDERSEN KÖNYVÉHEZ.

nem is nyomdászati úton állítottatott volna elő, mint a hogy a sok-szorosító művészetek közül kivettetett az olajnyomás.

A technika hangsúlyozása mellett fontos szerepet játszik a művész alkotásának céltudatossága, a melynél fogva az illusztrációban is kifejezi a kapcsolatot a nyomdászathoz. E kérdés legnehezebb része a tónusok alkalmazása. A ma közönségesen hasz-

WALTER CRANE EGY CÍMLAP TERVEZETE.

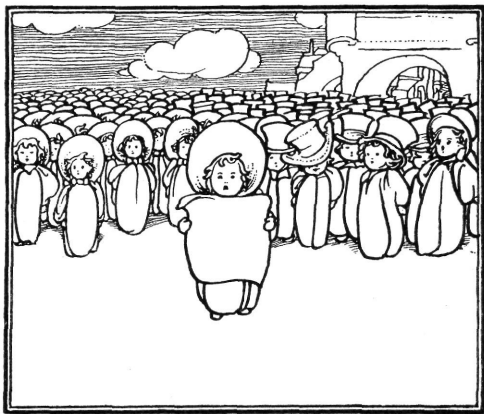
nált illusztrációk java része kerüli a vonalak nyelvét és mindent tónusokban szeret kifejezni. A nyomtatás betűi pedig nem egyebek, mint fekete rajzok, a melyek mellett a tónusos képek csomósaknak, foltosaknak tűnnek fel. Ha tehát a könyvben összhangot akarunk létesíteni, akkor az illusztrációnak a könyvhöz megfelelően kell alkalmazkodni, figyelemmel kell lennie a szövegen kívül a betűkre, a sorra, a színre, a nagyságra, sőt a szemközi

oldalra is. Az angol és amerikai könyvillusztráció épp alkalmazkodásának köszönheti bámulatos fellendülését.

Természetesen a művészi alkotás mindig művészi marad, ha mint könyvdísz nem is állja meg helyét; és viszont mindenféle dekoratív modorban összeütt kompozíció nem felel meg az iparművészetnek, ha a művészetnek nem.

Az alkalmazott művészet magasabb valami, mint a nagy művészet morzsája. A vázlatok és monumentális alkotásoknak indult részletek alkalmazása igazi értelemben vett illusztráció helyett nem helyes eljárás, mert eltekintve attól, hogy ezek élvezetéhez külön műértelem kell, az ilynemű kísérlettel az illusztráló művész mindig távolodik a szövegtől, sőt legtöbbször egyszerűen betolakodik az író és olvasó közé. Elterpeszkedik s a helyett, hogy bevilágítana a homályos részletekbe vagy hangulatokba sodorná a könyvolvasót, még inkább zavarja és kinozza.

Ennek ellentéte sem kívánatos azonban, hogy t. i. az illusztráció szigorúan ragaszkodjék a szöveghez vagy esetleg szószerint tolmácsolja az író. Senki sem szereti, ha mindent a szájába rágnak. Így az illusztrátornak is vigyázni kell, nehogy rabszolga módra jelenítse meg az író ötletét. Mert ha semmi kitalálni, elképzelni valója nem marad az olvasónak, könnyen elveszti érdeklődését. Meg kell hagyni a publikumnak a saját fantáziájában való gyönyörködés élvezetét. Ilyen esetekben többet ér a jól felfogott ornamentika, a rosszul képzett figurális dísznél.

CHARLES BINSON: ROKING LONG BEARD
CZ. MŰ ZÁRÓKÉPECSKÉJE.